

Republikerna bakom slöjan

En komparativ analys av tre iranska ledare och deras politiska
samtid.

Abstract

Från 1979 till 2004 kan tre faser i den iranska republikens postrevolutionära era identifieras, ofta refererade till som ”*de tre republikerna*”. Den första *republiken* inleddes med den islamska revolutionen och avslutades med Khomeinis död 1989. Den andra präglades av konsolideringen av de statliga institutionerna under president Hashemi Rafsanjanis styre från 1989 till 1997. Den tredje inleddes med en överraskande presidentseger för den reformvänlige Mohammad Khatami 1997 till 2004.

Denna uppsats har sökt svara på frågan vad för sorts islamsk republik Iran har utvecklats till under sitt första kvartal och hur de politiska maktspänningarna har sett ut och förändrats under denna period.

Vi har utgått från Juan Linz kriterier om vad som karaktäriserar en auktoritär regim, men på grund av det iranska systemets inneboende spänningar som lagstadgats i konstitutionen och på grund av den maktkamp som bedrivits inom de politiska institutionerna mellan semidemokratiska förespråkare och semidiktatoriska, så har vi varit tvungna att vidga vårt resonemang.

Nyckelord: Iran, Khomeini, Rafsanjani, Khatami, reformer, maktspänningar, legitimitet

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	4
1.1	Syfte och frågeställning.....	4
1.3	Teori.....	5
1.4	Metod och material.....	5
2	Det politiska systemet i Iran.....	7
3	De tre republikerna.....	8
3.1	Den första republiken Khomeini.....	8
3.1.1	Khomeinis bakgrund- inför revolutionen.....	8
3.1.2	Den islamiska revolution.....	9
3.1.3	En revolution i röda företecken?.....	10
3.1.4	Konstitutionen.....	11
3.1.5	Den post-revolutionära tiden.....	12
3.1.6	Den irakiska invasionen.....	13
3.1.7	Khomeinis död- ingen plats för reformer?.....	14
3.2	Den andra republiken – Rafsanjani.....	14
3.2.1	Reformering av systemet.....	14
3.2.2	Rafsanjanis pragmatiska ideologi.....	15
3.2.3	Rafsanjanis misslyckade försök.....	16
3.3	Den tredje republiken – Khatami.....	17
3.3.1	Khatami väljs till president.....	17
3.3.2	En växande folkopinion och en starkare reformrörelse?.....	17
3.3.3	Ett jämviktsläge.....	18
3.3.4	Khatamis andra mandatperiod.....	19
4	Diskussion.....	21
4.1	Linz kriterier.....	21
4.1.1	Khomeini.....	21
4.1.2	Rafsanjani.....	22
4.1.3	Khatami.....	23
4.1.4	Tendenser.....	24
4.2	En alternativ väg?.....	26
5	Bilaga 1. Irans konstitution.....	29
6	Referenser.....	33

1 Inledning

Över 25 år har passerat sedan den islamska revolutionen ledd av Ayatollah Khomeini inleddes 1979. Tre faser i den iranska republikens postrevolutionära era kan identifieras, ofta refererade till som ”*de tre republikerna*”.(Kazemi mfl 2003:84) Den första *republiken* inleddes med den islamska revolutionen och avslutades med Khomeinis död 1989. Den andra präglades av konsolideringen av de statliga institutionerna under president Hashemi Rafsanjanis styre från 1989 till 1997. Den tredje inleddes med en överraskande presidentseger för den reformvänliga Mohammad Khatami 1997 till 2004.

Valet av termen *republik* för att beskriva tre olika perioder i den islamska republiken Irans historia är intresseväckande. Har Iran ändrats så fundamentalt under sitt första kvartal att terminologin kan anses legitim? Vilka fundament vilar den islamska republiken egentligen på? Med en unik konstitution baserad på Khomeinis tolkning av sharia, med ofantliga oljeresurser men trots detta en svag ekonomi och med det faktum att man idag av USA utmålats som den kanske ondaste av axelmakterna, finns det goda skäl att göra en ingående studie av och analysera de politiska maktspänningar som präglat och format den iranska nationen.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie kan sägas vara tvådelat. I den första delen vill vi utifrån ett uppifrånperspektiv beskriva och jämföra de maktspänningar som präglat de *tre republikerna* samt undersöka hur man från de politiska eliternas håll har sökt legitimera sin makt. I fokus för varje tidsperiod står de ledare som gett *republikerna* sina namn; Khomeini, Rafsanjani och Khatami.

Den andra delen i studien ämnar analysera utvecklingen från revolutionen 1979 till slutet på Khatamis presidentskap 2004, utifrån Juan Linz teori om auktoritära staters tendenser på längre sikt. Irans republik och konstitution tycks ha konsoliderats under sitt första kvartal, men det ofta, bland forskare, använda begreppet *republiker* för att beskriva denna period skulle kunna peka på att de tre perioderna präglats inte bara av tre aktörer, utan möjligtvis av tre ideologier, tre olika legitimitetsgrunder, tre maktförskjutningar eller tre reformprogram? Vår grundläggande frågeställning är:

Vad för sorts islamsk republik har Iran utvecklats till under sitt första kvartal och hur har de politiska maktspänningarna sett ut och förändrats under de tre första tidsperioderna?

För att kunna besvara frågeställningen och i viss mån begränsa studien har vi valt att fokusera på legitimitetsanspråk, eventuella och möjliga reformutrymmen och maktspänningar.

1.2 Teori

Teorier om icke-demokratiska regimer rymmer alltifrån definitioner om totalitära, kommunistiska och fascistiska regimer. Vi har i denna uppsats valt att inte fokusera på just klassificeringen av Iran utifrån sådana definitioner, men med det sagt anser vi ändå att Iran rör sig i den gråzon som ryms inom den icke-demokratiska teoribildningens sfär.

Teoretiker som intresserat sig för icke-demokratiska regimer har förskjutit fokus från den klassiska frågeställningen om *vem* som styr, till att undersöka *hur* man styr. Man intresserar sig, skriver Paul Brooker i sin bok *Non-democratic Regimes. Theory, Government & Politics* (2000), snarare för den politiska strukturen, regimens metoder och grad av kontroll över det civila samhället och ideologiska strävanden och legitimitetsgrunder. (Brooker 2000:7) För vår studie är det just legitimitetsanspråk, den politiska strukturen och maktspänningar över tre tidsperioder som är av intresse, varför vi ser till icke-demokratiska analysmodeller för analysredskap. Juan Linz breda teori från 1964 om moderna icke-demokratiska eller auktoritära regimer innehåller en analysmodell som skulle kunna omsluta den iranska republiken. Linz sätter upp fyra kriterier för vad som karakteriserar en auktoritär regim:

1. *'Presence of limited, not responsible, political pluralism'*. Begränsat, men ändå existerande politiskt inflytande för, av regimen oberoende, intressegrupper och/eller politiska rörelser.
2. *'Absence of elaborate and guiding ideology and instead distinctive mentalities'*. Avsaknaden av en politisk ideologi hos makthavarna, drivkraften är mer av känslomässig irrationell karaktär.
3. *'Absence of intensive or extensive political mobilization'*.¹
4. *'A leader (or occasionally a small group) exercises power within formally ill-defined limits but actually quite predictable ones'*. Även en till synes totalitär ledare har, enligt Linz, i en auktoritär regim ett begränsat spelutrymme.

(Brooker 2000:26)

Genom att undersöka hur de tre *republikerna* korresponderar till dessa fyra kriterier tror vi att man skulle kunna skönja tendenser till förändringar hos den iranska republiken över tid. Till detta vill vi foga Linz tes om hur auktoritära stater ur ett långsiktigt perspektiv utvecklas. De trender som Linz tycker sig kunna skönja hos auktoritära stater är en klar försämring vad gäller mobilisering och stöd för regimen, en försvagning av ett initialt karismatiskt ledarskap och en institutionalisering/byårkratisering av maktutövandet. Under en längre tid kan en auktoritär regim genomgå omfattande förändringar, men, och detta är Linz' slusats, bara i enstaka fall har sådana förändringar resulterat i en konsoliderad

¹ Med politisk mobilisering gör Linz här en distinktion mellan regimer som har ett officiellt politiskt parti, och de som saknar ett sådant. Auktoritära regimer som uppfyller alla kriterier, men som ändå har en hög grad av politisk mobilisering, refererar Linz till som populistiska regimer. (Brooker 2000:26)

demokrati. (Brooker 2000:27) Den iranska regimen anses ibland vara en anomali på grund av sin teokratiska struktur, men vi anser att det finns klara fördelar med att jämföra Iran med Linz kriterier. Återigen, vi är inte ute efter att klassificera Iran, utan intresserar oss för eventuella politiska tendenser. Vår studie blir således också något av en teoriprövning. Går det överhuvudtaget att analysera politiska tendenser genom Linz teorimodell? Blir resultaten intressanta? Naturligtvis kan det vara så att det finns belägg för att se det iranska systemet som en anomali. Frågor som dessa hoppas vi att vår studie kommer att ge svar på. Man kunde naturligtvis också utgått *endast* från Linz kriterier, men eftersom synen på Iran är så splittrad vad gäller hur nationen bör klassificeras, hade ett sådant förfarande oundvikligt kommit att handla om just en klassificering. Vi försöker att hålla oss relativt breda i vår studie, och nyttjar Linz för att lättare kunna analysera våra resultat.

Vi kommer under uppsatsen gång att referera till ytterliga några teorier, men har valt att presentera dem när de används för att underlätta vårt resonemang.

1.3 Metod och material

Att analysera tre politiska eror utifrån både en begränsad materialtillgång och med begränsande tidsramar är givetvis bekymmersamt. Vi har dock valt att begränsa vårt analysområde till att gälla den iranska makteliten, och fokuserat på tre ledares legitimitetsanspråk, reformförmåga och reellt maktutövande. Vår studie är till stor del av beskrivande karaktär, med inslag av teoribyggande.

Vi har använt oss av ansedda forskares analyser och teoritolkningar; majoriteten av dessa har rört Iran specifikt, men några har mer generellt sökt beskriva auktoritära regimer. Våra källor har varit sekundära. Samtliga har publicerats i skriven form.

Hur säkerställer man källornas objektivitet? Detta är självklart ett problem. Vi har inte haft möjlighet att läsa iranska tidskrifter, eller politiska reformförslag på persiska. Våra källor har i samtliga fall publicerats utanför Iran, men med det sagt är det inte omöjligt att en del av författarna har haft iranskt påbrå. Vårt urval har dock konsekvent varit att undersöka vem som publicerat materialet, och vilken akademisk bakgrund forskarna har haft.

Meningsskiljaktigheterna mellan forskarkåren har inte varit enorma. De intressanta tolkningsskillnader som vi funnit har snarare rört de ideologiska anspråken. Ali M. Ansari anser exempelvis att Khomeini främst legitimerat sin makt ur ett nationalistiskt/populistiskt perspektiv, medan Ervand Abrahamian snarare menar att det var socialistisk vänsterpropaganda som förde Khomeini till makten. Något man dock bör fundera över, rent materialmässigt, är det faktum att det civila samhällets roll i tidigare analyser över den islamiska revolutionen varit marginaliserat, men att det i modernare artiklar och uppsatser faktiskt getts allt större utrymme. Den sista tidsperioden som vi undersöker, Khatamis *republik* har av många analytiker ansetts vara den era som var först med att utnyttja det iranska folket som en maktfaktor. Det finns dock skäl att ifrågasätta om sådana tolkningar inte också speglar forskarnas egen samtid. Vi tycker oss se en förskjutning från ett

uppifrånsperspektiv bland forskarkåren under sjuttioalet till att mer och mer inkludera också gräsrotsrörelsernas betydelse för politiska tendenser. Khomeinis revolution 1979 hade knappast kommit till stånd utan det iranska folkets stöd.

2 Det politiska systemet i Iran

Irans politiska system, som det presenteras i konstitutionen, bygger på Ayatollah Khomeinis och den shiitiska traditionen om *velayat-e faqih*, bestämmande utifrån ”den rättslärdes mandat”. Det är experterna på teologi och deras tolkning av de religiösa värdena som har den yttersta makten i det politiska systemet. Guds lag ska gälla i samhället. Olika institutioner förvaltar detta förhållande utifrån de konstitutionella ramar som Khomeini instiftade efter revolutionen 1979.

Ledarens eller den överste ledarens, *rahbar*, roll bygger på den shiitiska föreställningen om *Velayat-i-faqih* vilket innebär att den tolfte imamen är fördold och tills hans återkomst kommer det att finnas en ställföreträdare för honom. Denna ställföreträdare har fått ett politiskt mandat för att styra staten Iran och detta är fastställt i konstitutionens femte artikel (se bilaga 1). Ledaren kan utses spontant såsom var fallet med Ayatollah Khomeini eftersom han instiftade den islamska konstitutionen i Iran efter revolutionen 1979. Den överste ledaren kan också väljas genom att ett expertråd (se nedan) samlas för att utse en kandidat som passar in på de premisser som denna överste ledare ska ha enligt tolkning från konstitutionen. På detta vis valdes Ali Khamenei till ledare efter Khomeinis död 1989. De viktigaste egenskaperna eller snarare kunskaperna som den överste ledaren ska ha är att kunna utfärda en *fatwa*, dvs. utlåtande i islamisk rätt, och besitta ”politisk och social insikt, mod, kraft och driftighet tillräcklig för ledarskapet”. Enligt konstitutionen från 1979 kontrollerar den överste ledaren den lagstiftande, dömande och verkställande makten (Lindahl et al 2004:329).

Väktarrådet, *shura-i Nigahban*, består av 12 ledamöter, 6 experter i den religiösa lagen utsedda av den överste ledaren och 6 jurister utsedda av Högsta dömande rådet. Väktarrådet har möjlighet att granska alla de lagar som parlamentet godkänner och har vetorätt i samtliga frågor. De första 6 rådsmedlemmarna har ansvaret över det som strider mot den islamska lagen och sederna och de övriga 6 ansvarar för det som strider mot konstitutionen. Utöver denna uppgift har väktarrådet också möjligheten att misskreditera, för dem, olämpliga kandidater inför val till parlament och till presidentämbetet.

Parlamentet, *Majlis*, går till val vart fjärde år och består av 290 mandat där de tre godkända religiösa minoriteterna, judar, zoroatristerna och kristna, har kvoterade platser. I konstitutionen fastställs *parlamentets* roll som den lagstiftande makten. Samtidigt bygger lagstiftandet på Guds lag eller ”islamiska metoder” vilket kan skapa komplikationer och legitimitetsproblem för parlamentet. Tillskillnad från i väktarrådet består parlamentet främst av personer med teknisk och administrativ kompetens.

Presidenten har det, näst efter den överste ledaren, högsta ämbetet i staten. Han väljs vart fjärde år och får endast kandidera till ett omval. Han måste inneha

såväl religiösa som politiska kvalifikationer och måste vara troende muslim. Regeringen som svarar under presidenten svarar också gentemot parlamentet.

Expertförsamlingen består av 86 ledamöter och är experter i fråga om tolkning av islamsk jurisprudens och tolkning. Expertförsamlingens ledamöter väljs av parlamentet från en lista som den högsta domarkåren valt ut. Denna lista har oftast varit präglad av konservativa kandidater (Howard 2004). Vidare är det också expertförsamlingen som har det avgörande beslutet att utse en ny överste ledare.

Slutligen bygger Irans valsysteem på det franska, dvs. majoritetsvalsysteem i två omgångar.

3 De tre *republikerna*

3.1 Den första republiken: Ayatolloah Khomeini

Irans islamiska konstitution är unik i den mån att samhället enligt författningen bör genomsyras fullständigt av sharia-lagar. Ayatollah Khomeinis uppfattning om att ingen distinktion mellan religion och politik är legitim har präglat utformningen av den unga nationen. Eftersom Khomeini själv och revolutionen 1979 är av så stor betydelse för att förstå och kunna analysera de politiska riktningar som de tre *republikerna* sedermera antagit har vi gett denna första tid ett något större och mer detaljerat utrymme.

3.1.1 Khomeinis bakgrund: inför revolutionen

Under den islamska revolutionen 1979 utmålades Ayatollah Ruhollah Khomeini som en man av folket. En enkel människa, vars enda ägodel utgjordes av en bönematta. I verkligheten föddes Khomeini in i en välbärgad religiös shiitisk familj år 1902 i den iranska staden Khomein.

Khomeini klev inte aktivt in i den politiska sfären förrän i början på sextiotalet i och med att shahen lanserade ett reformpaket som kom att kallas för den ”*vita revolutionen*”. Kärnan för dessa reformer rörde främst omfördelningar av landegendomar och ekonomiska reformer, men de förändringar som Khomeini agiterade mot rörde främst de sociala och politiska reformer som shahen sökt initiera, däribland kvinnlig rösträtt. (Ansari 2006:35) Khomeini hävdade att reformerna stred mot islam och den egna konstitutionen. Han anklagade shahen för att vara ett redskap i den ”imperialist-judiska konspirationen”, anklagade honom för att tillsätta bahaier på höga poster och stödja Israel mot arabstater. En folklig mobilisering mot shahen började kunna skönjas, och 1963 arresterades Khomeini eftersom han av många sågs som den ledande regimkritiska ayatollan. Han släpptes fri mot att han lovade att inte lägga sig i politiska angelägenheter.

1964 utvidgade shahen den diplomatiska immuniteten till att gälla också amerikansk militär. Khomeini gick då genast ut officiellt och anklagade shahen

för att förråda sitt land och sin religion. ”*An American cook can now assassinate our religious leaders*”, sa Khomeini, “ *or run over the shah without having to worry about our laws*”. (Abrahamian 1993:11) Reaktionen från shahen kom omedelbart och Khomeini arresterades igen. Denna gång sändes han i exil, och hamnade så småningom i Irak.

Khomeini spenderade 13 år i Irak, under vilka han främst lärde ut muslimsk lag och filosofi i staden Najaf. I början av sjuttioalet kom han dock åter i blåsväder efter att ha hållit föreläsningar mot den apolitiska hållning som det shiitiska prästerskapet i så hög utsträckning månat om och i sin förnyade kritik gentemot shahen. Islam var inte förenligt med monarki, agiterade Khomeini, och därför var det varje muslims plikt att protestera och revoltera mot den. Monarker var förtryckare och kriminella, och inte en enda kung i Irans historia hade, enligt Khomeini, varit rättvis och god. (Abrahamian 1993:17) Med den subjektiva historien och religionen som vapen förklarade Khomeini varför det var de rättslärda som hade den heliga rätten att styra. Khomeini förespråkade en ny islam som enligt vederbörande inte bara hade välsignats av den tolfte och försvunna imamen, utan var också fri från västerländska ismer. Föreläsningarna kom snart att cirkulera i Iran och benämndes *Velayat-e Faqih: Hokumat-e Islami* (The Jurist’s Guardianship: Islamic Government). (Ibid. sid 12)

3.1.2 Den islamiska revolutionen

I reaktion mot den svåra ekonomiska kris som Iran hamnat i under slutet av sjuttioalet, började demonstrationer genomföras av i huvudsak universitetsstudenter och strejkande arbetare. Demonstrationerna slogs dock brutalt ner av shahen. Den inflytelserika handelsorganisationen Baazaren, bestående av köpmän, gick ihop med den religiösa eliten och satte sig i ledningen för demonstrationerna. Khomeini, nu i exil i Paris, framstod, än mer, som oppositionens självklara ledare, och det var hans namn som demonstranterna skanderade under demonstrationerna. 1979, den 16 januari, lämnade shahen tillsammans med sin familj Iran för att få behandling mot sin cancer i USA, men det var uppenbart att han inte skulle kunna återvända. Det sägs att två miljoner människor tågade mot Teheran för att tvinga shahen att abdikera. Teheran var då en stad med bara fyra miljoner invånare! Den första februari återvände Khomeini från Paris och hyllades som en hjälte.

Till skillnad från vad många kanske tror om den islamiska revolutionen handlade revolutionens slagord främst om socioekonomiska frågor. Klassklyftor, nepotism, korruption, slöseri med oljeresurser, ignorandet av landsbygden vad gäller infrastruktur och nödvändiga faciliteter, fattigas hjälplöshet, misslyckade handlingsprogram mot prostitution, alkohol och drogkonsumtion, inget stöd för den inhemska marknaden osv. (Ansari 2006:57) Khomeini som till stor del agiterade enligt denna linje, inflikade också vikten av ett nationellt oberoende för Iran, undan den västerländska imperialismen, samt det nödvändiga i att skydda islam; utåt från sionismen och västvärlden, och inåt från monarkister, rojalister och kommunister. Motsägelsefullt är dock att många av de av Khomeini myntade slagorden synes inspirerade av tidigare revolutioner som gått i röda förtecken.

Exempel på sådana är: ”Islam kommer att eliminera klassklyftor!”, ”Vi är för islam, inte för kapitalism och feudalism!”, ”Islam är inte ett opium för den stora massan!”, ”De fattiga var för Profeten, de rika var emot Honom!”, ”Östs problem kommer från Väst- särskilt från den amerikanska imperialismen!” och ”Förtryckta nationer i världen- förenas mot de imperialistiska förtryckarna!”. (Abrahamian 1993:45 fff)

Det Iran som Khomeini återvände till hade dock hamnat i ett slags anarkiliktillstånd, utan ett klart politiskt ledarskap och en hög grad av kriminalitet. Efter 25 år av förtryck och med en rekordstor ung och utbildad befolkning, var ilskan hos den folkliga rörelsen oregerlig på sina håll. Historikern Ali M. Ansari gör en viktig poäng gällande denna tid när han påpekar att den folkliga rörelsen inte var så lättmanövrerad som man ofta tror utifrån ett aktörsperspektiv. Inte alla grupper som stridit i revolutionen gav Khomeini legitimitet att ta över det politiska styret. Andra grupper ansåg att han borde dra sig tillbaka till Qom så snart det politiska läget stabiliserats. (Ansari 2006:43)

Inte förrän i april kunde Khomeini genomföra en folkomröstning och därmed utropa den första islamiska republiken av sitt slag. (Killander 1999:8)

3.1.3 En revolution i röda förtecken?

I början av sjuttioalet förespråkade Khomeini det bland shiiter traditionella synsättet att Allah har skapat de hierarkier i ett samhälle som gör att individer blir ömsesidigt beroende av varandra. Den fattige bör därför inte vara avundsjuk på den rike, och den rike bör tacka Allah och ge av sin rikedom till den fattige. Statsvetaren Ervand Abrahamian noterar att Khomeini i ett flertal tidiga uttalanden betonade att koranen skyddar rätten till privat ägande, och att statens uppgift därigenom är att upprätthålla balansen mellan de olika sociala skikten. (Abrahamian 1993:13) I sina senare uppsatser märks dock tydligt en ideologisk förändring i Khomeinis syn på samhället. I det postrevolutionära Iran debatterar Khomeini konsekvent kring samhället som uppdelat i två klasser; de förtryckta mot sina förtryckare, de fattiga mot de rika, den förtryckta nationen mot Satans regering. Abrahamian (1993:28) gör här den intressanta jämförelsen med tidigare iranska politiska agitatorer och jämför Khomeinis senare retorik med klassiska vänstersekulära förespråkare. Abrahamian går sedan snäppet längre och hävdar att Khomeini i själva verket legitimerade revolutionen snarare utifrån marxistisk klasskampretorik än med teologiska argument, men andra forskare som Ansari skulle hävda att det snarare var med en sorts religiös nationalism som Khomeini lockade till sig väljare. Att Khomeinis retorik ändrades kraftigt under och efter revolutionen går dock inte att förneka. Ansari pekar exempelvis på Khomeinis frekventa användande av begreppet martyr och martyrskap under revolutionen för att beskriva alla som dog för revolutionens sak. Ett nationalistiskt verktyg, menar Ansari. Abrahamian, i sin tur, härleder Khomeinis användande av begreppet martyrskap för att hedra sina anhängare, till det i Iran mycket inflytelserika kommunistpartiet *Tudeh* som redan på sextioalet publicerade en bok till minne av de ”martyrer” ur det egna ledet som dödats i strid med den sittande Pahlaviregimen. (Abrahamian 1993:28)

Oavsett vilken förklaringsmodell man anser mest överensstämma med revolutionens retorik och legitimitetsgrundande, kan det vara värt att notera att det inte tycks finnas en tydlig odiskutabel ideologi som styrde rörelsen. Att shahen skulle störtas var den stora knutpunkten, men vad som skulle ske sedan var långt ifrån alla ense om. Denna åsiktssplittring, och kanske ambivalens eller komplexitet också hos Khomeini själv fick en stor betydelse för hur den nya konstitutionen kom att utformas.

3.1.4 Konstitutionen²

Nästan omedelbart efter revolutionen 1979 började man skissera på en ny konstitution. Oenighet kring hur den nya staten skulle utformas var dock mer än märkbar. Revolutionens vinnare kom från olika led, och de första två officiella utkasterna till en iransk konstitution var betydligt mer sekulära och franskinspirerade till sitt innehåll än det tredje som antogs. Det första utkastet grundades på den tidigare författningen från 1906- års revolution inspirerad av den belgiska konstitutionen, samt den franska femte republikens. (Killander 1993:9) Oenigheter och hätska debatter mellan sekulära partier och religiösa förespråkare hade eskalerat och man bestämde sig för att instifta ett expertråd, som kunde medla och kompromissa fram en för alla parter godtagbar konstitution. Enligt journalisten Robin Wright förespråkade inte Ayatollah Khomeini själv ett präststyre till en början. I en intervju till *Le Monde* 1980, sade han: ”*Our intention is not that religious leaders should themselves administer the state*”. (Wright 2000:14)

Den antagna konstitutionen, med sina 175 klausuler, inleds med orden: ” *The form of government of Iran is that of an Islamic Republic, endorsed by the people of Iran on the basis of their longstanding belief in the sovereignty of truth and Qur'anic justice... through the affirmative vote of a majority of 98.2% of eligible voters, held after the victorious Islamic Revolution led by the eminent marji' al-taqlid, Ayatullah al-Uzma Imam Khomeini*”. (Bilaga 1)

Konstitutionens andra paragraf, fastställer tron på den enda guden, Allah, men innehåller också specifika referenser till hur maktstrukturen ska se ut; den högsta auktoriteten ska ligga hos de rättslärda till dess att Mahdi, den tolfte imamen återvänder.

Unikt för konstitutionen, och dess stora källa till kontroverser, är Khomeinis koncept *velayat- e faqih*, instiftandet av positionen som landets högsta Ledare, med auktoritet att avsätta presidenten, tillsätta överbefälhavarna, deklarerar krig såväl som fred, och rekommendera rättslärda till väktarrådet, *Shawra- ye Negahban*, vars syfte är att undersöka om de lagar som antas av parlamentet överstämmer med islamsk lag. Konceptet *velayat- e faqih* är inte nytt inom shiitisk islam, men hade inte tidigare haft en politisk innebörd. Under den konstitutionella revolutionen i Iran 1906 deltog visserligen de ledande imamerna, men aldrig i syfte att störta monarkin eller att etablera en teokrati. Intressant rörande rollen

² För utvalda delar av konstitutionen, se Bilaga 1

som *velayat-e faqih*, är att denne enligt konstitutionen står över andra av shiiter valda religiösa ledare.

Trots att *velayat-e faqih* underminerade andra ayatollors religiösa roll i *ulema*, de rättslärdas råd, så godtog man den diktatoriska politiska strukturen eftersom man hävdade att allt var bättre än den härjande sociala anarkin. Svårare tycktes man dock ha från *ulemas* håll att acceptera den av Khomeini införda kvinnliga rösträtten. Khomeini, som ju tidigare varit emot kvinnlig rösträtt, hävdade nu, efter revolutionen att det vore mot islam att neka kvinnor sina röster. (Wright 2000:136) Han förklarade att suveräniteten tillhör Allah, men att ”*the affairs of the country must be administered on the basis of public opinion expressed by means of election*”. (Bilaga 1. Irans konstitution artikel 6)

Intressant att notera är att konstitutionen, utöver dess referenser till Allah i andra paragrafen och rollen av Ledaren som står över presidenten, till stor del ändå minner om den franska konstitutionen. Ekonomiska och politiska rättigheter garanteras, och det politiska styret är uppdelat mellan presidentens verkställande ämbetsfunktion, en högre domstolsinstans, med rätt att tillsätta domare och se över tidigare domstolsbeslut, samt det nationella parlamentet som väljs av myndiga väljare.

Prästerskapet som var oroliga för att ytterligare marginaliseras lyckades dock infoga en paragraf i konstitutionen som gav dem rätt att neka kandidater till det folkvalda parlamentet och på så sätt påverka utfallet av valen. Den slutgiltiga konstitutionen försvagade presidentens makt och utökade i sin tur den högste Ledarens, Khomeinis, maktbefogenheter. Ledarens utnämning, till skillnad från de övrigas, gällde dessutom på livstid.

Vad gäller militära reformer grundades redan i revolutionens inledningsfas en speciell milisstyrka, *Pasdaran*, eller ”*the Revolutionary Guards*”, som utgjorde en separat eller parallell armé. (Kazemi 2003:85) Idén att ha en parallell milisstyrka kom från de rättslärda som misstrodde den konventionella armén.

3.1.5 Den post-revolutionära tiden

Ayatollah Khomeinis ledarstil har kategoriserats alltifrån totalitär till populistisk och nationalistisk. Karismatiskt auktoritärt ledarskap efter Webers definition skulle också kunna passa in, eller möjligtvis som Ansari väljer att kalla det; ”traditionellt karismatiskt”. (Ansari 2006:42) Ansari hävdar att Khomeini utan tvekan var en karismatisk ledare, men att hans auktoritet inte sträckte sig över den klassiskt fäderneärvda (patrimonial) maktpositionen. Khomeinis förmåga att manipulera samtliga fraktioner som verkade inom den islamiska republiken till att tro att Ledaren hade just deras intresse för sina ögon är enligt Ansari bevis på just en sådan traditionell populistisk karaktär. (Ansari 2006:42)

Trots Khomeinis flörtande med marxistisk retorik, blev det snart tydligt att det största hotet mot Khomeinis islamiska republik utgjordes av just ateistiska vänsteranhängare. Monarkisterna hade marginaliserats efter att shahen abdikerat, och de sekulära nationalisterna hade tappat markant i stöd. Kvar fanns Khomeinis anhängare och vänsterfalangen. Efter -79 och två år framåt eskalerade stridigheterna mellan dessa grupper till vad man skulle kunna kalla ett småskaligt

inbördeskrig. Khomeinis parti *den islamiska republikens* högkvarter bombades vilket i sin tur ledde till att man initierade en omfattande terrorkampanj för att rensa ut bland det kommunistiska Tudeh- partiet. Aktionen var så lyckad att man 1981 hade brutit ner den tidigare mycket inflytelserika vänsterrörelsen till att inte ens utgöra en marginaliserad politisk kraft. Tudeh- partiet förbjöds dessutom att verka i Iran efter 1981.³ Radikala shiiter bedrev dessutom en effektiv skrämselfpropaganda som fick en stor majoritet av den sekulära intelligentsian att lämna landet.

Liksom Ansari menar Farhad Kazemi att den stora maktkampen efter revolutionen bottnade i den nya dynamik som monarkins fall skapat. Men, menar Kazemi, utöver utrensningen av *Tudeh*- anhängare och sekulära, bör man även belysa den effektiva marginaliseringen av obekväma shiitiska rörelser, som exempelvis den liberala islamistiska grenen som hade starka iransk-nationalistiska preferenser. Kvar på den politiska arenan i början på åttiotalet fanns, vad Kazemi refererar till som militanta och konservativa shiiter. (Kazemi 2003:84) Khomeini accepterade båda grupperna, och lyckades medla mellan dem genom populistiska verktyg. För Khomeinis huvudsakliga syfte; att konsolidera auktoriteten och islamisera samhället, utgjorde ingen grupp ett hot varför de båda kunde erhålla hans stöd, samtidigt.

I revolutionens efterdyningar vidtog diskussioner kring vad för sorts ideologi den revolutionära rörelsen egentligen bedrivit, om någon. Monarkins trostjänare hade kallat revolutionen för anti- nationalistisk, men enligt Ansari och fler med honom, var revolutionen allt annat än icke-nationalistisk. I själva verket förespråkade Khomeini en slags religiös nationalism, vilket enligt Ansari, tydligt visas av det faktum att Khomeini i ett senare uttalande sa att även islamiska lagar skulle kunna åsidosättas om nationens existens var hotad. (Ansari 2006:46) Ansari introducerar själv begreppet ”iranisering av islam”, inte islamisering av Iran, för att förklara vad den iranska islamiska revolutionen handlade om. Khomeinis rykte som en oortodox mulla, som hellre gick i polemik med såväl shahen som med andra mullor, gjorde honom populär bland de mer reaktionära unga iranierna. Khomeinis son Ahmad Khomeini beskriver sin fars popularitet på följande sätt: ”*What made him the Imam and led to the historic and victorious Islamic movement was the fact that he fought the backward, stupid, pretentious, reactionary clergy*”. (Ansari 2006:48)

Att den inledande fasen på den postrevolutionära eran drevs av diktatoriska eller i alla fall auktoritära tendenser kan delvis bero på att konstitutionen i realiteten faktiskt etablerade ett elitistiskt system, som starkt gynnade de religiöst rättslärda i *ulema*. Tolkningsprincipen, som lagstads-gats om i konstitutionen och som tillföll några utvalda i det tillsatta väktarrådet, var paternalistisk till strukturen, vilket självfallet gick emot parlamentets demokratiska modell med folkvalda representanter. I en omdaningarnas tid, valde den mäktiga *bazaaren* att ställa sig bakom de rättslärda, medan de socialistiska anhängarna stödde parlamentet. Den chock som Iraks invasion 1980 utgjorde för den unga islamiska

³ För ytterligare fakta se Ansari, 2006:44 fff

republiken, kom i själva verket att ena ett mycket splittrat och fragmenterat politiskt etablissemanng.

3.1.6. Den irakiska invasionen

Saddam Husseins beslut att invadera Iran 1980 var oväntat. Kriget satte stopp för de inre politiska motsättningar som förhindrat en konsolidering av Khomeinis regim mot en yttre fiende. Kriget, sa Khomeini, var således en sann välsignelse. (Ansari 2006:50)

Khomeini lyckades snabbt mobilisera unga iranier som, trots avsaknad av militär utbildning, omedelbart kunde skickas till fronten. Redan 1981 kunde man slå tillbaka irakierna och de resterande krigsåren fördes kriget främst på irakisk mark. Till följd av Saddam Husseins val att använda kemiska vapen i kriget, uppgick den iranska förlusten i manskaper till närmare en miljon när kriget avslutades 1988.

Kriget blev långdraget, och i takt med det kom det folkliga stödet att minska vilket ledde till att man från Khomeinis håll tvingades till viss återhållsamhet i sin tidigare strikta religiösa policy. Kriget fick den islamiska republiken att enas, men ironiskt nog blev det på bekostnad av islamistiska regler. Att krigsföringen mot slutet dessutom främst fördes mot civila mål i städer, underlättade inte för dess legitimitet. (Wright 2000:213)

Med förluster på runt en miljon döda, och tusentals sårade skakades det iranska samhället ordentligt av kriget. Euforin efter revolutionen hade kvävts, och många uttryckte en besvikelse över den nya auktoritära regimen. Khomeini anklagades för att inte tillräckligt snabbt gå med på att växla iranier som tagits som gisslan. Andra såg det faktum att Khomeini först avlog och sedan antog den vapenvila som FN 1988 förhandlat fram som ett tecken på svaghet. Ansari (2006:51) menar att det iranska samhället i själva verket gick igenom en moderniseringsprocess under kriget, där krav på sociala och medborgerliga rättigheter avkrävdes den nya regimen. Faktum är dock att kriget lämnade den iranska ekonomin i spillror och ett civilt samhälle som i stor utsträckning militariserats.

Relationen till väst, som stött Irak, var obefintlig. Irans allierade under kriget hade främst varit Syrien och Nordkorea. USA hade 1983 officiellt ställt sig bakom Saddam, ett ställningstagande som underlättades efter det gisslandrama som utspelats under 444 dagar, från 1979 till 1981, på den amerikanska ambassaden i Teheran.

3.1.7. Khomeinis död- ingen plats för reformer?

Med kriget överståndet kunde de inre politiska stridigheter som frysts under krigsåren mellan konservativa och militanta shiiter återupptas. Khomeini valde nu sida och ställde sig bakom den betydligt mer radikala militanta rörelsen. Många av de iranier som sänts till fronten fick fortsatt anställning som religiösa poliser med syfte att se till att den iranska befolkningen följde de islamiska lagar som Khomeini lagstadgat om, däribland slöjtvång för kvinnor. (Kazemi 2003:84)

Khomeinis hälsa var dock vacklande och han drog sig snart tillbaka till Qom och uttalade sig främst om religiösa spörsmål. De sociala och politiska reformer som Khomeini utlovat under revolutionen drevs inte igenom, tvärtom stängdes regimkritiska tidningar ner, och en ny våg av massutvandring inleddes.

1989 utfärdade Khomeini en fatwa mot Salman Rushdie för blasfemi i och med publiceringen av *Satansverserna*. Det internationella samfundets fördömande var inte nådigt.

Några månader senare, den tredje juni 1989, dog Khomeini, 89 år gammal.

3.2 Den andra republiken: Rafsanjani

3.2.1 Reformering av systemet

Den andra republiken inleds med att konstitutionen reformeras så att premiärministerposten försvinner och presidenten blir ny regeringschef. I och med denna reformation av systemet kom presidentens maktställning att stärkas. Under samma period som detta sker avlider Ayatollah Khomeini och ett vakuum kring ledarrollen i Iran skapas. Khomeini hade varit och är en symbol för revolutionen och den konstitution som inrättats genom denna. Presidentämbetet hade tidigare, under Khomeinis tid, inte haft någon central roll. Under Khomeini sista tid i livet utspelades ett maktspel mellan Ayatollah Montazeri och *Akbar Hashemi Rafsanjani*. De var de enda två betydande kandidaterna i det stundande presidentvalet i juni 1989⁴. Montazeri drog sig dock ur valet då det upptäckts släktband till desertörer (Lindahl et al 2004:338ff).

Rafsanjani valdes av Khomeini till överbefälhavare av den iranska armén. Han hade även haft sympatier från *Pasdaran*, det islamska revolutionsgardet (the revolutionary guards) och hade därmed kontroll eller allianser med de väpnade makter som fanns i Iran. Båda dessa krafter hade stridit sida vid sida i kriget mot Irak och de argument som tidigare hade separerat dessa två var nu överflödiga, vilket möjliggjorde ett bredare samarbete.⁵ Fördelen med en samlad militär var att hotet mot regimen reducerades och ett gemensamt generalhögkvarter implementerades (ibid. och Ansari 2006:84ff).

Reformen av konstitutionen bidrog också till att den överste ledaren som skulle efterträda Khomeini fick mer begränsad makt och de förhållandena som rådde under denna tid var synnerligen förvirrande. Rafsanjani försökte att omdefiniera staten så att den inte längre var så beroende av den personkult som var gällande under Khomeinis styre och den nya överste ledaren, och förre presidenten Ali Khamenei, gav sitt stöd till den nya presidenten (Kazemi 2004:90).

⁴ Rafsanjani fick 94,5% av rösterna och den f.d. jordbruksministern Shaibani fick symboliska 3,8%.

⁵ Det revolutionära gardet legitimerades av de religiösa ledarna efter 1979 för att den iranska armén tidigare stött shahen.

3.2.2 Rafsanjanis pragmatiska ideologi

Rafsanjanis politiska ideologi var synnerligen pragmatisk. I den kontext som följdes av kriget med Irak var ekonomin körd i botten (Ansari 2006:52). Rafsanjani försökte locka hem högutbildade iranier i exil och använda utländsk teknologi för att på så vis vända den dåliga utvecklingen. Koncentrationen låg på att styra upp samhället med arbetstillfällen, utbildning och fungerande sjukvård. Rafsanjanis agenda behandlade vidare en stark vilja till reformer, däribland privatisering av tidigare företag som knutits till staten efter revolutionen, vilket i sin tur ledde till att internationella investerare fick möjlighet att komma in i landet för första gången efter revolutionen 1979 (Wright 2000:46).

Rafsanjani fick en form av betydande makt. På ett implicit politiskt plan slöts ett avtal mellan Rafsanjanis pragmatiska linje och den mer konservativa religiösa. Hans sympatisörer fick stor majoritet i expertförsamlingen. Att dessutom knyta konservativa krafter till sig och på så vis skapa en enhetlig maktkoncentration tycktes stärka maktställningen ytterligare. I 1993 års val till *Majlis*, parlamentet, ordnade han i samspråk med den överste ledaren, Khamenei, så att många av de radikala kandidaterna inte kunde kandidera i valet. Detta gjordes med stöd i konstitutionen⁶. Då Rafsanjani ville undersöka representanternas kunskaper i religion var det många som frivilligt avsåde sig sin kandidatur medan andra gjorde testet och misslyckades. Förutom detta fanns antydning till stöd från folket (Kazemi 2004:90). Rafsanjani uppförde en ny organisation *the Servant of Construction* för att återuppbygga Iran. Den var en organisation med teknokrater som föreslog att skapa effektiva institutioner och minska den misär som blivit en stor del av vardagen i Iran, detta genom bl.a. statligt baserat stöd för mat och förnödenheter och tuffare kontroll av Bazaaren (Ansari 2006:84).

3.2.3 Rafsanjanis misslyckade försök

Rafsanjanis era kom dock att präglas av många motgångar. Hans försök att bygga upp sin organisation kring teknokrater utlöste en kamp mellan de tidigare styrande muslimska ledarna. Den huvudsakliga diskussionen handlade om att de reformer som föreslagits och reformarbetet i stort gick emot Ayatollah Khomeinis ideologiska principer och därmed mot den gällande konstitutionen (Barracough 1995). Som exempel på detta öppnade Rafsanjani upp internationella samarbeten och dialog med USA, den stora satan. De religiösa ledarna ville inte utstå en förändring bara för att uppfylla krav från diverse studentorganisationer och utländska investerare. Förändring var något irrelevant som inte dessa aktörer ville gå till mötes. Den islamska republiken vilar på legitimitet inför Gud.

Motgångarna i reformarbetet ledde till att Rafsanjani fick revidera sina planer på en mer demokratiskinspirerad väg. Under hans mandatperiod diskuterades bl.a.

⁶ Se under 2.2 Konstitutionen

att hämta inspiration från det kinesiska systemet då en icke-demokratisk regim och en privatiserad ekonomi sågs som ett paradig för vilken väg Iran skulle utveckla sig mot (Takeyh 2004).

Men detta motstånd för reformer kan också ses ur ett annat perspektiv. Från den pragmatiska Rafsanjani till väktarrådets konservativa representanter finns otaliga ekonomiska och sociala fördelar att vinna för dessa aktörer genom det system de utarbetat. Även om internationella företag agerat på den iranska marknaden var det främst de politiska och religiösa ledarna som kom den ekonomiska vinningen till gagn. *Bonyads* och *Mostazafin*, är två semistatliga organisationer som styrt över den övriga iranska ekonomin. I ledning sitter konservativa krafter som figurerat även i politiska eller religiösa sammanhang både tidigare och efter (Takeyh 2004:6).

Rafsanjani var tydlig med att visa utåt vilken ledare han var och det stöd till medborgarna som ovan presenterades genomfördes ej. Kontrollen av staten och de allianser Rafsanjani knutit med institutioner i den iranska maktdelningen hade paradoxallt nog bidragit till att skapa en ny form av auktoritärt styrt system, vilket han argumenterade emot för att komma till makten (Ansari 2003:60). Den ekonomiska uppbyggnaden som Rafsanjani såg som sin prägel för 1990-talets Iran kom aldrig att infrias. Istället vände sig de konservativa religiösa ledarna sig bort från Rafsanjani och den republik som skapats.

Rafsanjani har efter sin period som president i Iran fortsatt stark ställning i Irans politiska värld som ledare för expertrådet. Samtidigt har han blivit en symbol för korruption och för ett system enbart för de religiösa och politiska ledarna (Kazemi 2003 och Ansari 2006:82). Kritiska röster från vänstern påstod att merparten av Rafsanjanis politiska bedrifter varit för egen ekonomisk vinning skull.

3.3 Den tredje republiken: Khatami

3.3.1 Khatami väljs till president

Khatamis era inleddes med en överraskande seger i presidentvalet 1997 vilket i sig var en stor framgång för den iranska reformrörelsen (Kamrava 2004). Khatamis seger vittnade om stora förhoppningar bland iranierna att få till stånd demokratiseringsprocesser och reformer i den tröga och konservativa politiska maktstrukturen. Segern var dessutom ett kraftigt slag i ansiktet på den konservativa rörelsen och dess huvudkandidat, Nateq Nuri (Kazemi 2004:90).

Khatamis valspråk syftar till att föra en kamp för ”*konsolidering av islamsk demokrati*” och ”*en folkvald ledning*” (Arjomand 2005:510). Khatamis tillträdande som president utgjorde ett verkligt prov på hur konsoliderad den islamska republiken egentligen blivit. Institutionerna dominerades visserligen fortfarande av konservativa, och från vissa håll väcktes röster som agiterade för att Khatami skulle avsättas eller till och med avrättas, men segern var så

överväldigande, att det vore näst intill omöjligt att bibehålla folkets stöd om man frångick deras val av president (Ansari 2006:112).

Vad Khatami fått överta var dock allt annat än ett okomplicerat ledarskap. De ekonomiska förutsättningarna var stora, men ekonomin hade stagnerat helt, oljepriset var lågt och den politiska koalitionen man ingått strävade visserligen mot reformer, men inte nödvändigtvis i samma takt eller utsträckning⁷. För reformisterna sågs, enligt Ansari, Khatamis seger som en möjlighet till en omtolkning av den islamska revolutionen, utan auktoritära inslag och realiserandet av en verklig demokratisk emancipation. (Ansari 2006:113)

De politiska reformer som Khatami gått till val på rörde alltifrån en decentralisering av den politiska makten ut till provinserna, en institutionalisering av makt istället för att som tidigare vara knutet till person, ekonomisk omstrukturering i riktning mot en industriell kapitalism och ett återupptagande av relationerna till det internationella samfundet (Ansari 2006:115 ff).

3.3.2 En växande folkopinion och en starkare reformrörelse?

De konservativa religiösa ledarna beordrade inom ett år efter presidentvalet om att stänga ner tidningar och gick på en hård linje att lägga ner alla former av reformförslag från den nya presidenten (Takeyh 2004:134). Khatamis administration lyckades dock utnyttja media betydligt mer än tidigare regimer gjort. Dagliga nyhetstidningar användes för att introducera den nya politiska agendan och genom att nyttja en transparent informationskanal, försöka nå reformer. Med pressens stöd spreds Khatamis nya politiska retorik bestående av begrepp som, *det civila samhället*, *legitimitet*, *pluralism* och *medborgarskap* (Arjomand 2005:508). Det civila samhällets betydelse började få en roll i det politiska spelet. Ju mer folket visste, desto mer ansvar kunde de avkräva sina politiker. Om man kan säga något om reformisterna så är det att de lyckades mobilisera stöd bland den viktiga studentrörelsen, men denna gång var det inte genom att som Khomeini vinna deras nationella lojalitet, utan genom att kräva deras kritiska ifrågasättande (Ansari 2006: 119).

I en opinionsmätning 2002 av Ayandeh, ett iransk oberoende opinionsinstitut, rapporterades att 71 procent av de tillfrågade var för en folkomröstning kring ett nytt politiskt system i Iran, dessutom önskade 63 procent ”fundamentala förändringar” av systemet (Howard 2004:142). De förändringar som de liberala reformförespråkarna ville få igenom genomfördes fortfarande inte. Den kraft som skulle läggas på att utveckla samhället och stärka en socioekonomisk utveckling blev begränsad, genom det låsta läget mellan de två fraktionerna.

Något som också bidragit till den växande folkopinionen och det civila samhället är det faktum att 70 procent av Irans befolkning var under 30 år. Det konstitutionella mandat institutioner som överste ledaren och väktarrådet fått kunde inte längre lika lätt hålla denna nya grupp av människor kontrollerade på samma sätt som tidigare. Den urbana delen av denna grupp unga människor var

⁷ Iran var OPEC:s näst största oljeproducent och hade också världens näst största naturgas reserver. (Luxford 2004).

väl medvetna om den ekonomiska och sociala stagnation som Irans politiska system lett till (Takeyh 2004:137).

3.3.3 Ett jämviktsläge

Khatamis och reformisternas framgång i valet 1997 och den växande folkopinionen ställde de konservativa religiösa ledarna inför ett dilemma. Som en strategi i ledet att bevaka sin maktställning försökte de konservativa ledarna att marginalisera den för dem motstridiga folkopinionen. Den religiösa överste ledaren Khamieni uttalade att staten inte längre är “prepared to allow flawed and non-divine perspectives and ideas that are aimed at enhancing the power of individual to dictate its social and political lives” (Takeyh 2004:132). Khatami försökte att utmana och begränsa den makt och inflyttande över systemet som de religiösa ledarna besatt. Kamrava menar att på grund av spänningarna mellan softliners och hardliners, liberala och konservativa, så har det framkommit en uppskjuten jämvikt i Irans system (Kamrava 2004:495ff). Kampen mellan dessa två fraktioner har främst inneburit en legitimitetsproblematik, då de konservativa tagit stöd i religionen och konstitutionen, medan Khatami och hans grupp argumenterat för folkets stöd och krav på ett nytt reformerat system. Det iranska systemet präglas dessutom av parallella institutioner, institutioner med motsvarande funktioner på var sida av falangerna.

Den reformlinje som Khatami hade valt möttes upp av de konservativa med hårda motreaktioner. Allianser med rättsväsende, delar av bazaaren och militär ledde till att en stor del av den ekonomiska och väpnade makten låg hos de konservativa och de skydde inga medel (Ansari 2006:120). De konservativa började systematiskt splittra upp den media som skulle hjälpa Khatami att nå ut med sitt budskap. Nyhetsbyråer lades ner och många kritiska journalister försvann spårlöst eller avrättades. De mer konservativa Ayatollorna legitimerade dessa handlingar genom att utfärda fatwas gentemot de drabbade (Arjomand 2005:505). Ytterligare åtgärder från de konservativas sida inskränkte på de ekonomiska förutsättningarna. Det mäktigaste vapnet är inte alltid den militära makten, utan en stor tillgång till de ekonomiska resurserna i landet kan vara väl så bra för att visa sin maktstyrka. De konservativa falangerna av *bonyads* förfogade över enorma ekonomiska resurser i form av en valutareserv. Denna skickades utomlands och bidrog till en devalvering av den iranska valutan. Detta medförde att de ekonomiska förutsättningarna för de konservativa och borgarklassen i landet stärktes medan en omfattande fattigdom växte fram bland de stora massorna (Ansari 2006:121).

Ansari menar att de konservativas argumentation inte byggdes upp på ideologiska eller ens politiska grunder. Istället menar han att den byggdes upp av påvisande om *velayat-e-faqih*, det av gud givna mandatet, och Khatamis brister. Khatami hade tidigare blivit avsatt som kulturminister och med hänvisning till hans brist på stresshantering och hans misslyckande i ämbetet var han synnerligen olämplig för att styra den iranska republiken (Ansari 2006:120ff).

3.3.4 Khatamis andra mandatperiod

Khatamis andra mandatperiod präglades, liksom den första av, många bakslag. Folkets minskade stöd ledde till ett övervägande från reformrörelsen om huruvida de önskade att Khatami skulle sitta kvar som president. Slutsatsen kom att bli att de andra kandidaterna som ställde upp i valet var mer konservativa eller till och med radikala vilket skulle leda till en konservativ konsensus i det politiska systemet. Å andra sidan kunde en ytterligare mandatperiod leda till mer inflytande med förhoppningen om att de konservativa inte kunde negligera reformer under en så lång period (Ansari 2006:227). De konservativa försökte genom en skenmanöver, där nio kandidater med liknande valkampanjer som Khatami, lura bort Khatamis väljare. Detta misslyckades dock då Khatami erhöll 77 procent av rösterna och blev återvald som president (Ansari 2006:228).

Khatamis reformlinje hade haft en väldigt positiv linje på folket till en början men tack vare det dödläge som präglade systemet fram till det andra presidentvalet uppstod en stark misstro till det politiska systemet. Som en följd av detta sjönk valdeltagandet. Khatami fick visserligen 77 procent av rösterna i valet 2001, men röstdeltagandet började sjunka och var nu under de 70 procent de tidigare legat över (Ansari 2006:228). I senare provinsval, 2003, röstade endast 40 procent av väljarna och i de stora städerna var siffrorna än mer värre då mindre än en tredjedel deltog (Arjomand 2005:512 och Takeyh 2004:133).

Utrikespolitiska händelser, med terrorattentaten mot USA den 11 september 2001 som en bidragande orsak, kom att bli det som präglade den andra mandatperioden. Inrikespolitikens jämviktsläge bidrog till att reformförslagen fortsattes att nonchaleras. Nu började också de reformistiska parlamentsledamöterna anklagats för diverse brott mot konstitutionen och fyra av dem dömdes också i rättegång (Arjomand 2005:513). Likaså fortsatte den hårda kontrollen på medierna och väktarrådet gav dessutom order till domarkåren att tolka den religiösa lagen på alla sätt för att få bukt med de ”problem” som uppstått till och med att sätta sig över konstitutionen (Ansari 2006:241).

4 Diskussion

4.1 Juan Linz kriterier

De tre *republikerna* har i de föregående styckena beskrivits, tolkats och analyserats var för sig. Legitimitetsanspråken, maktspänningarna och reformutrymmena har belysts. Med Linz kriterier för auktoritära styren, går det att skönja politiska tendenser?

De kriterier vi utgår ifrån är alltså följande:

1. '*Presence of limited, not responsible, political pluralism*'. Begränsat, men ändå existerande politiskt inflytande för, av regimen oberoende, intressegrupper och/eller politiska rörelser.
2. '*Absence of elaborate and guiding ideology and instead distinctive mentalities*'. Avsaknaden av en politisk ideologi hos makthavarna, drivkraften är mer av känslomässig irrationell karaktär.
3. '*Absence of intensive or extensive political mobilization*'.⁸
4. '*A leader (or occasionally a small group) exercises power within formally ill-defined limits but actually quite predictable ones*'. Även en till synes totalitär ledare har, enligt Linz, i en auktoritär regim ett begränsat spelutrymme.

(Brooker 2000:26)

4.1.1 Khomeini

Khomeinis era kan sägas ha präglats främst av Khomeinis egna karismatiska ledarskap och syn på det utopiska islamska samhället samt revolutionen i sig själv, vilket tycks ha resulterat i en starkare nationalistisk känsla något som Khomeini utnyttjade friskt för att stärka mobiliseringen under Irakkriget. Studentrörelsen stod på Khomeinis sida, likaså den ekonomiskt mäktiga intressegruppen *bazaaren*. I revolutionens efterdyningar rensades den politiska oppositionen bort, liksom stora delar av den sekulära intelligentsian. Det kommunistiska partiet *Tudeh* som under sextioalet haft ett stort inflytande blev ju förbjudet att verka. Linz första kriterium är således svårt att applicera på Khomeinis era. Främst på grund av begränsade källor. Bör *bazaaren* exempelvis ses som en sådan intressegrupp? I så fall uppfyller den första *republik* kanske kriteriet om en begränsad politisk pluralism. Det stora problemet här är dock att Khomeini upphävde distinktionen mellan det religiösa och det politiska; en problematik som återkommer. Man måste fråga sig om det överhuvudtaget kan finnas en oberoende, om än begränsad pluralism om samtliga politiker och samhällsmedborgare måste vara religiösa utövare? Linz själv pekade på den särskilda ställning som katolska kyrkan hade

⁸ Med politisk mobilisering gör Linz här en distinktion mellan regimer som har ett officiellt politiskt parti, och de som saknar ett sådant. Auktoritära regimer som uppfyller alla kriterier, men som ändå har en hög grad av politisk mobilisering, refererar Linz till som populistiska regimer. (Brooker 2000:26)

under Francos regim (Brooker 2000:26), en sort immunitet. Det är svårt att säga om *bazaaren* skulle kunna sägas ha en liknande position. En möjlig ståndpunkt är att det faktiskt snarare var en sorts totalitarism som präglade revolutionen kölvatten.

Linz andra kriterium, avsaknaden av en ideologi, blir kanske än svårare att applicera. Khomeini skulle nog med största säkerhet ha hävdad att det var en ideologi han företrädde. Realiserandet av den islamska utopin. Här måste man nog göra en distinktion mellan Khomeinis person och de övriga politikerna. Det tycks som att det fanns en viss ambivalens kring exakt vilken politisk ideologi som man från parlamentets *och* väktarrådets håll skulle bedriva. Tolkningsprincipen blev ett politiskt vapen. Man skulle kunna hävda att de maktspänningar som uppstod faktiskt var ett bevis för irrationella politisk-religiösa drivkrafter.

Det tredje kriteriet; avsaknaden av en politisk mobilisering, är möjligtvis något enklare att analysera. Visst kan man även här peka på det faktum att revolutionen i sig faktiskt var tecken på såväl folklig som politisk mobilisering, men efter Khomeinis tillträdande på posten som landets Ledare, minskade denna mobilisering till följd av bland annat den revolutionära vaktstyrkans insatser. Två rivaliserande grupper inom samma religiösa falang fanns kvar till en början, men Khomeinis revolutionära parti skapade nästan ett enparti system. Såväl Ansari som Kazemi refererar till Khomeini som en populist, och det är en benämning som Linz själv faktiskt skulle kunnat godta.

Det fjärde och sista kriteriet skulle kunna stämma in på Khomeinis person och dennes era. Antagandet av konstitutionen och etablerandet av institutioner som getts nästan parallella funktioner, har faktiskt haft en begränsande effekt på hela maktapparaten.

4.1.2 Rafsanjani

Rafsanjanis första tid präglades av ett vakuum efter Ayatollah Khomeini. Den politiska oron var stor och en osäkerhet spred sig hur arvet från Khomeini skulle gestaltas. Det fanns då ingen tydlig person som kunde efterträda den karismatiska Ayatollahn. Konstitutionen reviderades och presidentens maktbefogenheter blev, i alla fall konstitutionellt, starkare. Khomeini valdes till överste ledare av expertrådet och till en början en ganska tillbakadragen aktör, men när Rafsanjani gick mot för mycket liberaliserade vägar styrde han tillsammans med väktarrådet och de andra konservativa krafterna Rafsanjani in i ett system av kompromisser och pragmatism.

Vad gäller oberoende intressegrupper och politiska rörelser fanns dessa säkert någonstans. Den nya republiken var i sitt förstadium och de reformer som medfört president Rafsanjanis position hade bidragit till detta läge. Det komplexa nätverk inom den politiska och religiösa eliten har på något vis intressen och inverkan på de betydande organisationerna, ekonomiska och politiska, som nämnts i litteraturen. Detta kan naturligtvis tyda på arvet från det hegemoniska förhållande som präglade Iran under Khomeini.

Den politiska maktsfären består precis som under Khomeini av religiöst högt uppsatta ledare oavsett huruvida de är konservativa, radikala eller liberala.

Rafsanjani lanserade 1990-talet som ett decennium som skulle vända på den ekonomiska och sociala misären som varit ett arv från kriget. Han förespråkade demokrati och ville genomgå reformer för en mer liberal ekonomi och politik. Hans ideologiska ståndpunkt var dock svår att kategorisera. Rafsanjani vände kappan efter vinden och försökte leta bundsförvanter så fort det följdes av fördelar. Han var pragmatiker som fann sin legitimitet i militära och teknokratiska kretsar samtidigt som han allierade sig med de konservativa religiösa ledarna.

Det politiska intresset var något nytt. Studentorganisationer hade under revolutionen stött Khomeinis linje och kriget hade enat landet. Den politiska mobiliseringen kom dock att präglade Rafsanjanis sista tid som president. De lovord om reformer som han inledningsvis under sin första mandatperiod förespråkade triggade för organisering i det civila samhället och den valutgång som efterträdde Rafsanjani ger någon form av bevisgrund för att det förekommit en politisk mobilisering. I litteraturen nämns Rafsanjani under Khatamis tid nästan som en av de konservativa. Hans allianser med denna fallang har säkerligen bidragit till att han finns kvar i det politiska maktspelet och ställde också upp i valet till president 2005.

Det fjärde av Linz kriterier är begränsningen av spelutrymmet. Rafsanjani fick inte igenom den politik som han strävat efter. Maktens gränser är konstitutionellt förankrade. Även om det förekommer informella maktstrukturer begränsas makten i konstitutionen. Khomeini införde *Velayat-i-faqih* som en religiös och politisk ställföreträdare för den tolfte imamen. Det är ett mandat givet av Gud och kan därför inte ifrågasattas. Det låste läget som presenterats i texten där reformer inte implementeras p.g.a. väktarrådets vetorätt drev Rafsanjani till det tidigare nämnda kompromissande.

4.1.3 Khatami

När Khatami vann presidentvalet 1997 skapades stora förhoppningar över vad som komma skulle. I litteraturen tycks det nästan över en natt ha skapats en enorm grupp av reformförespråkare och att de t.o.m. uttrycker hela folkets mobilisering. Reformförespråkarna nämns mer eller mindre som ett kollektiv. Även om denna grupp är väl förankrad hos folket, har Khatami som president och delar i parlamentet, tycks den reella makten vara synnerligen begränsad. Begränsningen har till stor del att göra med att de konservativa fortsätter med sin inskränkning av de folkvaldas mandat. Khatami presenterar otaliga förslag och idéer på förändringar som skulle kunna ha legat till grund för en utveckling mot ett mer demokratiinspirerat politiskt system, men likt tidigare period medför inte dessa förslag på reformer till något nytt. I övrigt har intresseorganisationerna och politiska rörelser svårt att göra sin röst hörd. Vikiga kanaler för information som tidningar och nyhetsbyråer faller offer för den hårda censur som realiserades under denna period.

Under denna period kommer det mer än tidigare fram att de religiösa konservativa ledarna till stor del saknar ideologi. Ansari menar t.o.m. att deras argumentation inte byggde på politiska grunder. Istället var deras enda syfte att svartmåla den reformistiska fallangen med Khatami i spetsen. Återigen

legitimerar dem sin makt genom att hänvisa till konstitutionen och *velayat-e-faqih*, det av Gud givna mandatet som ställföreträdare i väntan på den tolfte imamen.

Hos Khatami och reformisterna kan man dock skönja en ideologisk tanke bakom. Om ideologi ska definieras som ”ett målinriktat och systematiskt sammanhang i de politiska ståndpunkterna” så kan man se reformisterna som en grupp med en ideologi (Statsvetenskapligtlexikon 1997:92). Valspråket som Khatami använde begrepp som *det civila samhället*, *legitimitet*, *pluralism*, *medborgarskap* och ville nå en *konsolidering av islamsk demokrati*. Någon tydlig ideologi har vi inte funnit, men den politiska kampen om demokrati och ett mer fritt och rörligt samhälle kan vara nog så viktigt i förhållande till ideologin.

Linz tredje kriterium, saknad av omfattande politisk mobilisering, fick ett tydligt uppsving under den tredje republiken. Det finns som vi har visat ambitioner till en förändring av systemet. De tre republiker har visat på olika former av ledarskap och olika former av kampmentalitet. Men såväl den iranska befolkningen som de reformerta krafterna i landet har visat på att de i alla fall har en vilja till en förändring. Den politiska mobiliseringen i valet 1997 visar på att det iranska folket inte saknar politisk mobilisering. Tilltron till de politiska ledarna har dock minskat till följd av besvikelsen av misslyckade reformer. Demos har också förändrats. Två tredjedelar av Irans befolkning är under trettio år. Dessa har inte tagit del av Shahens regim innan revolutionen, inte deltagit i den folkomröstning som fastställde konstitutionen och ser inte de religiösa ledarna och Khomeini som en symbol för revolutionen på samma sätt som den äldre generationen gör.

Med det sista av Linz kriterium menar han att även en till synes totalitär ledare, eller grupp av ledare, har ett begränsat spelutrymme. Khatamis spelutrymme påminner till stor del av det som Rafsanjani hade. Khatami kompromissade dock inte på samma sätt utan höll i sin linje. Detta medförde dock att han inte fick igenom sin politik och begränsades med otaliga maktmedel från den konservativa sidan.

För den konservativa fallangen tycktes det dock inte finnas något begränsat spelutrymme. Folkopinionen måste dock ha påverkat på något sätt. Samtidigt förfogade de konservativa över både de väpnade och ekonomiska förutsättningarna vilket är viktiga medel i maktkampen.

4.1.4 Tendenser?

Vad för sorts tendenser kan man då skönja? Gemensamt för de tre *republikerna* är att den politiska maktsfären består av religiöst högt uppsatta ledare oavsett deras konservativa, radikala eller liberala hållning. Att kandidaterna till parlamentet enligt konstitutionen måste godkännas av de rättslärda har också naturligtvis format parlamentet. Linz första kriterium om en begränsad politisk pluralism kan sägas vara uppfyllt.

Gällande det andra kriteriet, avsaknaden av en politisk ideologi, tycks Iran dock ha förändrats. Politisk ideologi ser vi här utifrån de legitimitetsanspråk som makteliterna gjort. Khomeini legitimerade den nya islamska staten och sin egen

roll som dess Ledare utifrån religiösa anspråk. Vi har dock också belyst olika forskares uppfattningar om att Khomeinis legitimitetsgrunder faktiskt också hade inslag av nationalism (Ansari) och socialism (Kazemi). Rafsanjani var snarare en pragmatiker som vände kappan efter vinden och försökte leta bundsförvanter så fort det följdes av fördelar. Sitt stora stöd hade han i militära och teknokratiska kretsar samtidigt som han allierade sig med de konservativa religiösa ledarna. En tydlig politisk ideologi under Rafsanjanis era är faktiskt svårt att urskilja. Khatami, å sin sida, sökte legitimitet hos folket i sitt försök att genomdriva reformer. Irrationalitetskriteriet som Linz efterspråkar kan här sägas härstamma snarare ur *hardliner*- förespråkarnas maktspel mot Khatami. Man försökte från många islamisters håll på olika sätt motivera varför Khatamis seger inte var legitim, men lyckades faktiskt inte, något som är väl värt att uppmärksamma.

Vad gäller det tredje kriteriet, avsaknaden av politisk mobilisering, tycker vi oss se i alla fall vissa ambitioner till en förändring av systemet. Denna förändring märks främst i och med att Khatami väljs till presidentposten.⁹ Tyvärr har tilltron till de politiska ledarna dock minskat till följd av besvikelsen efter misslyckade reformer.

Det fjärde kriteriet om maktelitens gränser har ändå under samtliga eror varit förankrade i en och samma konstitution. Maktspänningarna har polariserats mot lite olika riktningar, särskilt i och med att Khomeini inte fick en efterträdare som kunde göra samma maktanspråk som Ledare, men det finns en begränsande struktur kring den politiska maktsfären som dock, vilket vi diskuterar senare, inte nödvändigtvis är av godo.

Vad lång sikt innebär för Linz är oklart, men den tjugofemårsperiod som vi här analyserat visar på att hans tes om att auktoritära stater oftast inte utvecklas till konsoliderade demokratier ändå överensstämmer med fallet Iran. De trender som Linz finner hos auktoritära stater över tid gällande en klar försämring av det folkliga stödet för regimen, en försvagning av ett initialt karismatiskt ledarskap och en institutionalisering/byråkratisering av maktutövandet, är verkliga faser som Iran gått igenom under sina tre *republiker*. Detta är egentligen den stora behållningen av Linz teorier för denna studie. De analyser som vi gjort utifrån Linz kriterier har dock inte kunnat ge oss några vetenskapligt bevisbara indikationer på specifika auktoritära politiska tendenser. I själva verket har det varit svårt att identifiera Iran utifrån dem. Det tycks som att Iran befinner sig i en gråzon, och därför väljer vi att lämna Linz teorier bakom oss. Irans politiska klimat kan helt enkelt inte kategoriseras utifrån Linz kriterier. Det är en insikt i sig, som dock lämnar oss otillfredsställda. Vi går vidare i vårt sökande efter politiska tendenser i Irans unga historia.

⁹ Intressant i sammanhanget är att Khatami, tidigare Irans kulturminister, p.g.a. sin liberala kulturpolicy faktiskt tvingats avgå 1992. (Kamrava 2004:501) Detta till trots lyckades han få ett godkännande från väktarrådet att ställa upp som presidentkandidat!

4.2 En alternativ väg?

Iran tycks befinna sig i en gråzon. Om vi istället för att anamma Linz generaliserande teori, försöker finna för Iran specifika förklaringsmodeller, kan vi då skönja politiska tendenser över tid?

Paul Brookers föreslår att man placerar Iran i spannet mellan semi-diktatur och semi-demokrati. Inom detta spann ryms en dynamik som tillåter rörelse mot begränsad demokratisering, eller mot mer, men inte fulländade, diktatoriska tendenser. I en semidemokrati ska valutgången inte avvika nämnvärt från folkliga preferenser och i semidiktaturer finns ingen chans för oppositionen att utmana den sittande regimen. (Brooker 2000:226 fff) Det som enligt Brooker dock talar för att tendensen har rört sig snarare mot semi-diktatur är det faktum att Iran saknat en ordentlig politisk organisation. Den iranska republiken, menar Brooker, byggdes upp av ett få antal religiösa ledare som hade ett nätverk av diverse moskéer och andra religiösa institutioner, men de kan inte jämföras med ett parti eller en organiserad militär. Prästerskapet har genom konstitutionen säkerställt sin maktställning och därmed tvingat Iran mot en semi-diktatur. (Brooker 2000:244)

Om man istället för att leta efter tydliga tendenser ser dynamiken i de olika tidsperioderna, är det kanske enklare att se en utveckling? Det som gör Iran så fascinerande är i så fall konstitutionens och den formella och informella maktindelningens inneboende ambivalens. De olika ledarna har helt olika legitimitetsanspråk, men när man tittar på vilka faktiska reformer som kommit till stånd är resultatet knapert. Vaktarrådet drar mot semi-diktatur, delar av parlamentet strävar mot semi-demokrati. Bör man kanske se Irans politiska sfär som tvådimensionell? Är det parallella institutioner eller överlappande?

Mehran Kamrava och Houchang Hassan-Yari introducerar konceptet ”suspended equilibrium” för att förklara denna maktspänning. Spänningen mellan så kallade *softliners* och *hardliners*, här definierade som liberala och konservativa, är något som har växt fram och blivit bestående i det postrevolutionära Irans politiska system. Denna spänning, eller kontroll, skapar enligt Kamrava och Hassan-Yari en slags jämvikt, ett fenomen som vanligtvis förekommer under en transitionsperiod, men som i Irans fall, och detta är det unika, är bestående. Att jämvikten är bestående innebär dock inte att maktkampen är fryst. Det rör sig om en kamp mellan formell, konstitutionell, och informell makt och hos vilka eller var makten ska ligga. (Kamrava, Hassan-Yari 2004:495 fff) Kamrava och Hassan-Yari menar att det de politiska institutioner helt enkelt har hamnat i händerna på rivaliserande individer som ofta har motsägelsefulla ideologiska agendor. Kärnan till maktspänningarna kan, enligt denna analysmodell, sägas ligga i det faktum att den iranska staten haft en parallell eller dualistisk institutionalisering av två eller fler institutioner som har samma funktion, och därför tvingas att övervaka varandra. Rollen som Ledare och president har på många sätt, även i konstitutionen, getts liknande uppgifter, och just på grund av detta, menar Kamrava och Hassan-Yari tar deras makt ut varandra. (Kamrava, Hassan-Yari 2004:496) Vad resulterar detta då i? Jo, skriver Kamrava och Hassan-Yari, i: ”...*near- complete policy paralysis...In simple terms, we take suspended equilibrium to denote the internal disposition of a non-democratic or pre-*

democratic state in which a number of key institutions work to undermine each other's agendas and influence. This often results from the loss of ideological cohesion on the part of the ruling elite that was once united in its goals and its vision of the ideal society."(Kamrava, Hassan-Yari 2004:497)

Kamrava och Hassan-Yaris analys förklarar till stor del de politiska maktspänningar som försvårat vår analys, och omkullkastat Linz kriterier. De tycks till och med hävda att Irans politiska system är så paralyserat att maktkampen idag snarare rör maktkampen än det man vill uträtta.

Det är dags att återvända till vår grundläggande frågeställning: *Vad för sorts islamsk republik har Iran utvecklats till under sitt första kvartal och hur har de politiska maktspänningarna sett ut och förändrats under de tre första tidsperioderna?* Vi har tvingats inse att skälet till att olika forskare valt att klassificera Iran på så olika sätt, tycks vara att det finns så olika modeller som söker förklara vad maktspänningarna beror på. Är det konstitutionen som fixerat dessa maktspänningar? Är det maktvakuumet efter Khomeinis död som skapat eller lämnat utrymme för ett godtyckligt tolkande av vilken ideologi som ska vara rådande? Och finns det överhuvudtaget utrymme för att implementera reformer?

Tre legitimitetsanspråk kan skönjas, och dessa ger oss kanske grunden till att förstå vad som i alla fall präglat och skiljt ut de tre *republikerna* från varandra. Khomeini legitimerade sitt styre med religionen, Rafsanjani med vikten av militärisk och teknokratisk utveckling och Khatami genom det folkliga stödet för liberala reformer. Tre olika eror har legitimerat sin politik på tre helt olika grunder. Att det inom en så kort tidsperiod funnits utrymme för detta, säger inte det oss någonting om den iranska republikens utveckling? I fallet Iran är det faktiskt tvetydigt, men inte nödvändigtvis irrelevant. Konstitutionen har reviderats något under denna tidsperiod, Ledarens makt har inskränkts och presidentens utökats. Kamrava och Hassan-Yari skulle hävda att det är just denna balansgång som gjort att de två positionerna blivit handlingsförlamade, men man skulle också kunna se det som att denna jämvikt i förlängningen ändå har lett till vissa positiva förändringar. Valet av Khatami var ett rejält nederlag för den islamistiska rörelsen, och stärkte det civila samhället. Olyckligtvis lyckades Khatami dock inte genomföra de sociala reformer som han fått folkets stöd att driva och det resulterade i ett oroväckande lågt valdeltagande i det efterföljande valet.

Det finns här även en poäng med att titta på Irans ekonomiska tillkortakommande. Att landet egentligen inte lyckats komma tillbaka efter kriget med Irak på 80-talet, skulle kunna förklaras antingen med låsningen mellan liberala och konservativa och genom konstitutionens och/eller det politiska systemets cirkelparadox och maktdelningsproblematik. De ekonomiska reformerna har likt andra reformer skjutits på framtiden och den smula av liberalisering som Rafsanjani försökte införa redan under *sin* mandatperiod har synnerligen degenererat. Finns det utrymme för ekonomiska reformer, och vem skulle kunna driva dem? Hur har den svaga ekonomin och den utbredda fattigdomen påverkat iraniernas syn på det politiska styret?

En annan viktig förändring som skett under de senaste tjugofem åren är att befolkningens sammansättning också ändrats. Två tredjedelar av Irans befolkning är nu under trettio år. Dessa har inte tagit del av shahens regim innan

revolutionen, inte deltagit i den folkomröstning som fastställde konstitutionen och tycks inte se de religiösa ledarna och Khomeini som en symbol för revolutionen på samma sätt som den äldre generationen gör. Vad är deras roll för i vilken politiska riktning Iran går mot? Revolutionen genomfördes av folket, hur länge kommer folket att acceptera sin politiska marginalisering?

Den islamska revolutionen 1979 handlade om muslimska ideal, men *också*, vilket vi har visat på, om löften om sociala reformer. Konstitutionen vilar på sharia-lagar, men *också* på den franska författningens fri- och rättigheter. Linz teori om att auktoritära stater inte går mot att bli konsoliderade demokratier har vi inte kunnat omkullkasta, men de kriterier han använder för att definiera auktoritära eller icke-demokratiska regimer stämde inte in på Iran. Det är en ambivalent, tvetydig, möjligtvis paralyserad ung nation som vi försökt analysera. Khomeini hävdade att demokratin inte bara var förenlig med islam, den var en oskiljaktig del av sharia. Det må finnas teologiska belägg för detta, men det har varit långt ifrån friktionsfritt att sammanföra religion med politik i det iranska politiska systemet. Kanske kan man dock se en positiv utveckling i vilka de ledare varit som fått ge namn åt Irans första tre *republiker* efter revolutionen. Från Khomeini, den nästan mytomspunna imamen med en gudomlig legitimitet, till Rafsanjani- pragmatikern som dock var folkvald, och så slutligen Khatami- den liberala, reformvänliga och tidigare avsatta kulturministern. Att belysa dessa personer och deras eror är trots allt en nödvändighet för att förstå grunden till de maktspänningar som kommer att påverka iransk politik i framtiden. Kanske är det detta som är denna uppsats egentliga bidrag till en i många avseende komplex politisk analys?

6 Bilaga 1 *Irans konstitution från 1979*

(Reservation: Utvalda delar.)

{ Adopted on: 24 Oct 1979 }
{ Effective since: 3 Dec 1979 }
{ Amended on: 28 July 1989 }
{ ICL Document Status: 1992 }

{ Editor's Note

The original raw text is based on a translation provided by the Iranian embassy in London. It has been extensively changed in 1994 and 1995 to adapt it to ICL standards. }

<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000.html#C001>

German Const. Art. 3 (2), translated in A. Tschtscher (ed.), International Constitutional Law (last modified June 5th, 2003) <<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/>> (F.R.G.).

Chapter I General Principles

Article 1 [Form of Government]

The form of government of Iran is that of an Islamic Republic, endorsed by the people of Iran on the basis of their longstanding belief in the sovereignty of truth and Koranic justice, in the referendum of 29 and 30 March 1979, through the affirmative vote of a majority of 98.2% of eligible voters, held after the victorious Islamic Revolution led by Imam Khomeini.

Article 2 [Foundational Principles]

The Islamic Republic is a system based on belief in:

- 1) the One God (as stated in the phrase "*There is no god except Allah*"), His exclusive sovereignty and right to legislate, and the necessity of submission to His commands; 2) Divine revelation and its fundamental role in setting forth the laws;
- 3) the return to God in the Hereafter, and the constructive role of this belief in the course of man's ascent towards God;
- 4) the justice of God in creation and legislation;
- 5) continuous leadership and perpetual guidance, and its fundamental role in ensuring the uninterrupted process of the revolution of Islam; 6) the exalted dignity and value of man, and his freedom coupled with responsibility before God; in which equity, justice, political, economic, social, and cultural independence, and national solidarity are secured by recourse to: a) continuous leadership of the holy persons, possessing necessary qualifications, exercised on the basis of the Koran and the Sunnah, upon all of whom be peace;
- b) sciences and arts and the most advanced results of human experience, together with the effort to advance them further;
- c) negation of all forms of oppression, both the infliction of and the submission to it, and of dominance, both its imposition and its acceptance.

Article 3 [State Goals]

In order to attain the objectives specified in Article [2](#), the government of the Islamic Republic of Iran has the duty of directing all its resources to the following goals: 1) the creation of a favorable environment for the growth of moral virtues based on faith and piety and the struggle against all forms of vice and corruption;

- 2) raising the level of public awareness in all areas, through the proper use of the press, mass media, and other means;
- 3) free education and physical training for everyone at all levels, and the facilitation and expansion of higher education;
- 4) strengthening the spirit of inquiry, investigation, and innovation in all areas of science, technology, and culture, as well as Islamic studies, by establishing research centers and encouraging researchers;
- 5) the complete elimination of imperialism and the prevention of foreign influence;
- 6) the elimination of all forms of despotism and autocracy and all attempts to monopolize power;

- 7) ensuring political and social freedoms within the framework of the law;
- 8) the participation of the entire people in determining their political, economic, social, and cultural destiny;
- 9) the abolition of all forms of undesirable discrimination and the provision of equitable opportunities for all, in both the material and the intellectual spheres;
- 10) the creation of a correct administrative system and elimination of superfluous government organizations;
- 11) all round strengthening of the foundations of national defence to the utmost degree by means of universal military training for the sake of safeguarding the independence, territorial integrity, and the Islamic order of the country;
- 12) the planning of a correct and just economic system, in accordance with Islamic criteria, in order to create welfare, eliminate poverty, and abolish all forms of deprivation with respect to food, housing, work, health care, and the provision of social insurance for all;
- 13) the attainment of self-sufficiency in scientific, technological, industrial, agricultural, and military domains, and other similar spheres;
- 14) securing the multifarious rights of all citizens, both women and men, and providing legal protection for all, as well as the equality of all before the law;
- 15) the expansion and strengthening of Islamic brotherhood and public cooperation among all the people;
- 16) framing the foreign policy of the country on the basis of Islamic criteria, fraternal commitment to all Muslims, and unsparing support to the freedom fighters of the world.

Article 4 [Islamic Principle]

All civil, penal financial, economic, administrative, cultural, military, political, and other laws and regulations must be based on Islamic criteria. This principle applies absolutely and generally to all articles of the Constitution as well as to all other laws and regulations, and the wise persons of the Guardian Council are judges in this matter.

Article 5 [Office of Religious Leader]

During the occultation of the Wali al-'Asr (may God hasten his reappearance), the leadership of the Ummah devolve upon the just and pious person, who is fully aware of the circumstances of his age, courageous, resourceful, and possessed of administrative ability, will assume the responsibilities of this office in accordance with Article [107](#).

Article 6 [Administration of Affairs]

In the Islamic Republic of Iran, the affairs of the country must be administered on the basis of public opinion expressed by the means of elections, including the election of the President, the representatives of the Islamic Consultative Assembly, and the members of councils, or by means of referenda in matters specified in other articles of this Constitution.

Article 7 [Consultative Bodies]

- (1) In accordance with the command of the Koran contained in the verse "*Their affairs are by consultations among them*" [42:38] and "*Consult them in affairs*" [3:159], consultative bodies -- such as the Islamic Consultative Assembly, the Provincial Councils, and the City, Region, District, and Village Councils and the likes of them -- are the decision-making and administrative organs of the country.
- (2) The nature each of these councils, together with the manner of their formation, their jurisdiction, and scope of their duties and functions, is determined by the Constitution and laws derived from it.

Article 8 [Community Principle]

In the Islamic Republic of Iran, "al-'amr bilma'ruf wa al-nahy 'an al-munkar" is a universal and reciprocal duty that must be fulfilled by the people with respect to one another, by the government with respect to the people, and by the people with respect to the government. The conditions, limits, and nature of this duty will be specified by law. (This is in accordance with the Koranic verse "*The believers, men and women, are guardians of one another; they enjoin the good and forbid the evil.*" [9:71])

Article 9 [Independence Principle]

In the Islamic Republic of Iran, the freedom, independence, unity, and territorial integrity of the country are inseparable from one another, and their preservation is the duty of the government and all

individual citizens. No individual, group, or authority, has the right to infringe in the slightest way upon the political, cultural, economic, and military independence or the territorial integrity of Iran under the pretext of exercising freedom. Similarly, no authority has the right to abrogate legitimate freedoms, not even by enacting laws and regulations for that purpose, under the pretext of preserving the independence and territorial integrity of the country.

Article 10 [Family Principle]

Since the family is the fundamental unit of Islamic society, all laws, regulations, and pertinent programs must tend to facilitate the formation of a family, and to safeguard its sanctity and the stability of family relations on the basis of the law and the ethics of Islam.

Article 11 [Unity of Islam Principle]

In accordance with the sacred verse of the Koran *"This your community is a single community, and I am your Lord, so worship Me"* [21:92], all Muslims form a single nation, and the government of the Islamic Republic of Iran have the duty of formulating its general policies with a view to cultivating the friendship and unity of all Muslim peoples, and it must constantly strive to bring about the political, economic, and cultural unity of the Islamic world.

Article 12 [Official Religion]

The official religion of Iran is Islam and the Twelver Ja'fari school, and this principle will remain eternally immutable. Other Islamic schools are to be accorded full respect, and their followers are free to act in accordance with their own jurisprudence in performing their religious rites. These schools enjoy official status in matters pertaining to religious education, affairs of personal status (marriage, divorce, inheritance, and wills) and related litigation in courts of law. In regions of the country where Muslims following any one of these schools constitute the majority, local regulations, within the bounds of the jurisdiction of local councils, are to be in accordance with the respective school, without infringing upon the rights of the followers of other schools.

Article 13 [Recognized Religious Minorities]

Zoroastrian, Jewish, and Christian Iranians are the only recognized religious minorities, who, within the limits of the law, are free to perform their religious rites and ceremonies, and to act according to their own canon in matters of personal affairs and religious education.

Article 14 [Non-Muslims' Rights]

In accordance with the sacred verse *"God does not forbid you to deal kindly and justly with those who have not fought against you because of your religion and who have not expelled you from your homes"* [60:8], the government of the Islamic Republic of Iran and all Muslims are duty-bound to treat non-Muslims in conformity with ethical norms and the principles of Islamic justice and equity, and to respect their human rights. This principle applies to all who refrain from engaging in conspiracy or activity against Islam and the Islamic Republic of Iran.

Chapter III The Rights of the People

Article 19 [No Discrimination, No Privileges]

All people of Iran, whatever the ethnic group or tribe to which they belong, enjoy equal rights; color, race, language, and the like, do not bestow any privilege.

Article 20 [Equality Before Law]

All citizens of the country, both men and women, equally enjoy the protection of the law and enjoy all human, political, economic, social, and cultural rights, in conformity with Islamic criteria.

Article 21 [Women's Rights]

The government must ensure the rights of women in all respects, in conformity with Islamic criteria, and accomplish the following goals:

- 1) create a favorable environment for the growth of woman's personality and the restoration of her rights, both the material and intellectual;
- 2) the protection of mothers, particularly during pregnancy and child-rearing, and the protection of children without guardians;

- 3) establishing competent courts to protect and preserve the family;
- 4) the provision of special insurance for widows, aged women, and women without support;
- 5) the awarding of guardianship of children to worthy mothers, in order to protect the interests of the children, in the absence of a legal guardian.

Article 22 [Human Dignity and Rights]

The dignity, life, property, rights, residence, and occupation of the individual are inviolate, except in cases sanctioned by law.

Article 23 [Freedom of Belief]

The investigation of individuals' beliefs is forbidden, and no one may be molested or taken to task simply for holding a certain belief.

Article 24 [Freedom of the Press]

Publications and the press have freedom of expression except when it is detrimental to the fundamental principles of Islam or the rights of the public. The details of this exception will be specified by law.

Article 25 [Secrecy of Communication]

The inspection of letters and the failure to deliver them, the recording and disclosure of telephone conversations, the disclosure of telegraphic and telex communications, censorship, or the wilful failure to transmit them, eavesdropping, and all forms of covert investigation are forbidden, except as provided by law.

Article 26 [Freedom of Association]

The formation of parties, societies, political or professional associations, as well as religious societies, whether Islamic or pertaining to one of the recognized religious minorities, is permitted provided they do not violate the principles of independence, freedom, national unity, the criteria of Islam, or the basis of the Islamic Republic. No one may be prevented from participating in the aforementioned groups, or be compelled to participate in them.

Article 27 [Freedom of Assembly]

Public gatherings and marches may be freely held, provided arms are not carried and that they are not detrimental to the fundamental principles of Islam.

Article 28 [Work]

- (1) Everyone has the right to choose any occupation he wishes, if it is not contrary to Islam and the public interests, and does not infringe the rights of others.
- (2) The government has the duty, with due consideration of the need of society for different kinds of work, to provide every citizen with the opportunity to work, and to create equal conditions for obtaining it.

6 Referenser

- Abrahamian, Ervand. 1993. *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*. Berkeley: University of California, <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft6c6006wp/>
- Ansari, Ali M., 2006. *Iran, Islam and democracy – The politics of managing change*. London: Chatham House
- Arjomand, Said Amir. 2005. The Rise and Fall of President Khatami and the Reform Movement in Iran. *Constellations*, vol. 12, issue, s. 502-520. Blackwell publishing
- Barracough, Colin, 1995. Rise of the technocrats challenges the powers of Iran's Muslim clerics. *Christian Science Monitor*. Vol. 88, issue 10, s. 5-. Christian Science Publishing Society.
- Brooker, Paul. 2000. *Non-democratic regimes – Theories, government and politics*. London: Macmillian press LTD.
- Howard, Roger, 2005. *Iran i kris? – kärnvapenhot och politiska vägval*. Stockholm: TankeKraft
- Kamrava, Mehran; Hassan-Yari, Houchang. 2004. Suspended Equilibrium in Iran's Political System, *Muslim world*. vol. 94, issue 4, s. 495-524. Hartford: Blackwell
- Kazemi, Farhad, 2003. "The precarious revolution: Unchanging institutions and the fate of reform in Iran", *Journal of International Affairs* vol. 57 s. 81 <http://www.lub.lu.se/cgi-bin/ipchk/http://elin.lub.lu.se/link2elin>
- Killander, Magnus, 1999. "Vägval för Iran", 1999, Stockholm: Utrikespolitiska Institutet
- Lindahl, Rutger, et al, 2005. *Utländska politiska system*. Stockholm: SNS Förlag.
- Statsvetenskapligtlexikon. 1997, Stockholm: Universitetsförlaget
- Takeyh, Ray. 2004. Iran: From Reform to Revolution? *Survival*, vol. 46, s. 131-143. Oxford University Press (OUP)
- Wright, Robin B. 2000. *Last Great Revolution : Turmoil and Transformation in Iran*. Alfred A. Knopf Inc.